

ՅՈՒՐԵԼԵԱՆՆԵՐ

ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ (Հիմնադրութեան 90-ամեակին առթիւ)

Սրբոց Յակոբեանց տպարանի հիմնումէն մօտ մէկ դար անց, Երուսաղէմի Հայոց Վանքին մէջ գրական եւ մտաւորական կեանքը իր բարձրունքի վրայ կը գտնուէր՝ շնորհիւ ժամանակի ականաւոր գրասէր եւ իմաստասէր Եղիշէ Պատրիարք Դուրեանի, որու ներկայութիւնը միայն բաւական էր միաբանութեան շարքերուն մէջ ուսման հանդէպ սէր եւ հետաքրքրութիւն առաջացնելու համար:

Դուրեան մեծանուն Պատրիարքի քահանայական յիսնամեայ յոբելեանը նշելու առթիւ յանձնախումբ մը կազմուած էր իր աշակերտներէն եւ բարեկամներէն բաղկացած, որոնց փափաքն էր արժանի յոբելինական հանդէսով մը յարգանք ընծայելու եւ պանծացնելու Մեծ Ուսուցչին անունը եւ վաստակը: Յանձնախումբի անդամները յոբելեարի յիշատակը լաւագոյնս յաւերժացնելու համար մտայղացած էին նոր եւ փառաւոր Մատենադարան մը ունենալու գաղափարը, որ պիտի կրէր Դուրեան Մատենադարան անունը¹: Այս ցանկութիւնը ի կեանս կոչելու եւ հայկական Սփիւռքը սոյն նպատակով զօրաշարժելու համար ամենուր նուիրատուութեան յորդորով նամակներ կը ղրկուին, ինչ որ շատ արագ արձագանքի կ'արժանանայ աշխարհի տարբեր երկիրներու մէջ բնակող յայտնի եւ մեծատուն հայերու կողմէ: Շուտով մօտ 3,000 անգլիական ոսկի կը հաւաքուի, որը թէեւ մեծ, բայց անբաւարար գումար մըն էր այս ծրագիրը իրագործելու համար: Սակայն երբ նախաձեռնութեան մասին կը տեղեկանայ մեծահամբաւ եւ ազնուասիրտ Գալուստ Կիւլպէնկեանը, մեծահոգութեամբ յանձն կ'առնէ հոգալու շինութեան ամբողջ ծախքը, ի յիշատակ իր ծնողներուն՝ Սարգսի եւ Տիրուհւոյ: Իսկ հաւաքուած գումարը կ'որոշուի տրամադրել նոր գիրքերու տպագրական նպատակներու համար:

Եղիշէ Դուրեան պատրիարք ազդուելով բարերարի այս ազնուամիտ մեծահոգութենէն իր անուանը կառուցուելիք Մատենադարանի անունը կ'որոշէ փոխել Կիւլպէնկեան գերդաստանի անունով եւ 1929 թ.-ի Հոկտեմբերի 26-ին կը կատարէ հիմնարկէքի օրհնութեան կարգը, որու շինութեան ընթացքին դժբախտաբար չի կրնար հետեւիլ՝ անողոք հիւանդութեան եւ վաղահաս մահուան պատճառով: Պատրիարք սրբազանի մահուանէ վերջ՝ անոր հոգեսուն աշակերտներու անմիջական հսկողութեան եւ հոգատարութեան ներքոյ կառուցման աշխատանքները կը շարունակուին, եւ 1932 թ.-ին Սրբոց Թարգմանչաց տօնի օրը կը կատարուի անոր հանդիսաւոր բացումը:

Թէպէտեւ Երուսաղէմի վանքը հոյակերտ Մատենադարանով մը օժտելու եւ հարստացնելու ոգեշնչողը շարժանացաւ տեսնելու անոր բացումը, եւ Մատենադարանն ալ յետագային իր համեստութեան պատճառով չկրեց իր անունը, բայց անոր յիշատակը անբաժանելիօրէն կապուած է այս հաստատութեան հիմնադրութեան պատմութեան

¹ «Միոն» ամսագիր, Նոյեմբեր, 1932, էջ 355:

հետ, որու անշնչելի կնիքը մարմարեայ ցուցատախտակով մը զետեղուած է Մատենադարանի ճակտին, հետեւեալ արձանագրութեամբ.

Գալուստ Կիլպէնկեան կառուցել տուաւ սոյն Մատենադարանը Առաքելական Աթոռին համար, իր ծնողներուն՝ Սարգսի եւ Տիրուհիի անմեռ յիշատակին. ինչպէս նաեւ ի պատիւ Նորին Ամենապատուօրին՝ Տ. Եղիշէ Դուրեան Արքեպիսկոպոսին. եւ Հայոց Պատրիարքին Երուսաղէմի, 1929:

Մատենադարանի առաջին եւ արժէքաւոր գիրքերը կազմուած էին Դուրեան Պատրիարքի անձնական գրադարանի հաւաքածոյէն եւ վանքի երեք փոքրիկ գրադարաններու գիրքերէն, որոնց թիւը մօտ 25.000 էր²: Այս գիրքերու կէսէն աւելին հայերէն լեզուով էին, իսկ մնացեալը Եւրոպական այլ լեզուներով: Մատենադարանի բացումը մեծ հետաքրքրութիւն կ'առաջացնէ Սփիւռքի եւ յատկապէս՝ Միջին Արեւելքի հայակական գաղութներուն մէջ, որովհետեւ իր մեծութեամբ եւ արժէքաւոր գիրքերու քանակով ան տարածաշրջանին միակն էր: Շուտով տարբեր կողմերէն կարելոր գիրքեր կը ղրկուին Մատենադարանին՝ որպէս նուէր, իսկ այս գործընթացին յատկապէս կը նպաստէին Սրբոց Յակոբեանց միաբան հոգեւորականները, որոցմէ ամէն մին ճամբորդութեան ատեն կը ներկայանար որպէս այս հրաշալի հաստատութեան դեսպան մը եւ վերադարձին իրենց հետ կը բերէին տեղի հայկական գաղութի նշանաւոր եւ մտաւորական անձանց նուիրած գիրքերը: Եւ այս բոլոր նուիրատուութիւնները յատուկ շնորհակալութեամբ տարիներով նշուած են «Սիոն» պաշտօնաթերթին մէջ: Այս առթիւ կարելոր է նշել նաեւ, որ Գալուստ Կիլպէնկեան, Մատենադարանի հիմնադրման օրերէն սկսեալ՝ 300 Պաղեստինեան ոսկիի օժանդակութիւն յատկացուցած էր Մատենադարանը նոր գիրքերով օժտելու, իսկ յետագային այդ գումարը կը կրկնապատկուէր: Սոյն նպատակին կը ծառայէր նաեւ այն 3000 հանգանակուած անգլիական ոսկին, որը նախապէս ծրագրուած էր Մատենադարանի շինութեան համար, իսկ մեծ բարերարին կողմէ շինութեան ամբողջ ծախքը ստանձնելէ վերջ, ժողովրդական այլ հանգանակուած գումարներու հետ միասին կը կառուցուի Դուրեանաշէն շահութաբեր շէնքը³, որու հասոյթով յետագային պիտի հոգացուէին նոր օգտակար եւ կարելոր գիրքերու հրատարակութիւններ, եւ երանաշնորհ հոգելոյս պատրիարքի անունով ալ հրատարակութիւններու այդ շարքը պիտի կոչուէր «Դուրեան մատենաշար»:

Նոր Մատենադարանի շէնքը իր բոլոր յարմարութիւններով լիովին կը համապատասխանէր Եւրոպական այլ գրադարաններու շափանիշներուն, եւ նոյնիսկ անոր գիրքերու դարակները ապսպրուած էին Ամերիկայէն՝ յար եւ նման Քարնեկիի⁴ գրադարաններուն մէջ գործածուածներուն: Թէեւ շէնքին կառույցը արդէն աւարտած էր 1931 թ.-ի Յուլիս ամսուն, բայց անոր բացումը կը կատարուի 1932 թ.-ի Հոկտեմբերին՝ Սրբոց Թարգմանչաց տօնին օրը, նուիրագործելով այդ օրը մեր գիր եւ գրականութեան հիմնադրին եւ առաջին ռահվիրաներուն տօնին խորհուրդով: Բացման արարողութեանը կը նախագահէր Երանաշնորհ Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեան, որ անձնապէս մեծ ներդրում ունեցած էր Մատենադարանի կառուցման գործին մէջ՝ Եւրոպա պատուիրակ գտնուած միջոցին:

Ինչպէս յիշեցինք Մատենադարանը բացուեցաւ մօտ քսանհինգ հազար գիրքերով: Այդ գիրքերու կէսէն աւելին՝ տասն եւ չորս հազարը, կը պատկանէր Եղիշէ Դուր-

² Զամբերթէն Ա., Երուսաղէմ եւ Կիլպէնկեաններ, էջ 85:

³ «Սիոն» ամսագիր, Նոյեմբեր, 1932, էջ 356:

⁴ 20-րդ դարուն՝ ամերիկացի մեծահարուստ Անդրէաս Քարնեկիի նուիրատուութեամբ կառուցուած աշխարհի տարբեր երկրներու մէջ աւելի քան 3000 գրադարանները, յայտնի են որպէս Քարնեկի գրադարաններ:

եան Պատրիարքի անձնական հաւաքածոյին, որոնք ընտրուած եւ հաւաքուած էին յատուկ բժախնդրութեամբ՝ մեծ տեղ եւ նշանակութիւն տալով այդ գիրքերու շինիչ բովանդակութեան: Յետագայ տասնամեակներուն՝ նուիրատուութիւններէն զատ, Դուրեան Պատրիարքի անձնական հաւաքածոյի վրայ բարդուեցան այլ նշանաւոր հոգեւորականներու գիրքերու հաւաքածոներ եւս, ինչպէս օրինակ՝ Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեանի, Եղիշէ Պատրիարք Տէրտէրեանի, Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանի, Նորայր Արք. Պողարեանի եւ կարգ մը այլ հոգեւորականներու եւ անհատներու անձնական գրադարանի հաւաքածոներ: Այսօր գրադարանը ունի աւելի քան 120,000 գիրք:

Մատենադարանի գիրքերը բաժնուած են երեք հիմնական խումբերու: Առաջին եւ արժէքաւոր խումբը կը կազմեն հայերէն հնատիպ գիրքերը, որոնք տպագրուած են 1512-1900 թթ. Եւրոպայի, Միջին Արեւելքի, Մատրասի, Կալկաթայի, Նոր Զուղայի, Երուսաղէմի եւ էջմիածնի հայկական տպարաններուն մէջ: Այս գիրքերու առաջին շարքին վրայ կը գտնուին 1512 թ.-ին Հռոմի մէջ Յակոբ Մեղապարտի կողմէ տպուած առաջին հայկական գիրքը՝ «Պարզատումար»-ը, եւ 1666 թ.-ին Ամսթերտամի մէջ Ոսկան Վրդ. Երեւանցիի կողմէ տպուած առաջին տպագիր «Աստուածաշունչ» մատենան:

Երկրորդ կարեւոր հաւաքածոն հայկական պարբերաթերթերն են, որոնք իրենց մեծութեամբ երրորդն են Հայաստանի ազգային գրադարանի եւ Վիեննայի հաւաքածոներէն վերջ: Հաւաքածոն հարուստ եւ արժէքաւոր տեղեկութիւն կը պարունակէ Օսմանեան կայսրութեան, Յարական Ռուսաստանի եւ տարբեր երկիրներ բնակող հայերու ընկերային եւ քաղաքական կեանքի մասին: Իսկ որոշ պարբերականներ ալ Օսմանեան կայսրութեան մէջ տպագրուած են հայատառ թրքերէնով՝ հայերէն չգիտցող կամ հայերէնին լաւ չտիրապետող հայերու համար: Թերթերու շարքին մէջ իրենց կարեւոր տեղը կը զբաղեցնեն առաջին հայկական պարբերականը՝ «Ազդարար»-ը, տպուած 1794 թ.-ին, եւ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան «Սիոն» պաշտօնաթերթը, հիմնադրուած 1866 թ.-ին:

Եւ վերջապէս, երրորդ մեծագոյն եւ հիմնական հաւաքածոն բաղկացած է երկու ընդհանուր մասերէ, հայերէն եւ օտար գրականութենէ: Թէեւ այս խումբին պատկանող գիրքերը բազմաբովանդակ են, բայց հիմնական թեմատիկական ուղղուածութիւնները երեք են, հայագիտական, կրօնական եւ պատմական: Օտար գրականութեան որոշ հատուած մը յատուկ նուիրուած է ցեղասպանութեան թեմային եւ կարեւոր աղբիւրագիտական արժէք կը ներկայացնէ այս նիւթը ուսումնասիրող պատմաբաններու համար:

Շնորհիւ Կիւլպէնկեան գերդաստանի, եւ ի մասնաւորի ազնուահոգի Գալուստ Կիւլպէնկեանի՝ Մատենադարանի գոյութիւնը իր հիմնադրման օրէն մեծ բարիք եւ պարծանք մը եղած է ո՛չ միայն Սրբոց Յակոբեանց միաբանութեան, այլեւ բոլոր հայագէտներու, բանասէրներու եւ ողջ հայ հասարակութեան համար: Մատենադարանը իր բացառիկ եւ հազուագիւտ հաւաքածոներով, եւ արխիւային աղբիւրներով տարիներ շարունակ յոյժ կարեւոր կեդրոն մը եղած է եւ կը շարունակէ տակաւին ըլլալ տարասփիւռ հայութեան, ինչպէս նաեւ օտարազգի ուսումնասիրողներու համար: Այս առթիւ մեր խորին շնորհակալութիւնը եւ երախտագիտութիւնը կ'ուզենք յայտնել Կիւլպէնկեան հիմնադրամի հոգաբարձուներուն, որ երբեք Երուսաղէմի Հայոց վանքը եւ իրենց գերդաստանի անունը կրող ու յաւերժացնող յուշակոթող-մատենադարանը դուրս չեն ձգած իրենց ուշադրութենէն եւ հոգատարութենէն: Եւ շնորհիւ սոյն հիմնադրամի հովանաւորութեան՝ 2000-էն մինեւ 2007թ-ը տեւած նորոգութեան, այսօր Մատենադարանի շէնքը կը գտնուի բարեկարգ վիճակի մը մէջ, բայց ցաւօք, արդի աշխարհի թեֆնոլոժիի գլխապտոյտ առաջընթացի պատճառով դեռեւս անոր

հարուստ աղբիւրներ եւ գիրքեր հասանելի չեն համացանցի միջոցով օգտուող ուսումնասիրողներու համար, որուն իրագործումը մեզի համար առաջնահերթ է:

21-րդ դարու հիմնական նուաճումը՝ համացանցը, մարտահրաւէրներ նետած է կեանքի գրեթէ բոլոր ասպարէզներուն վրայ: Անոր առկայութիւնը աննախագէտ արագացուցած է մարդկային կեանքի բնական ընթացքը, եւ հետեւաբար նոր պայմաններ եւ պահանջներ կը թելադրէ ժամանակակից մարդուն: Գրադարանները նոյնպէս զերծ չեն մնացած համացանցի մարտահրաւէրներէն, եւ երեկուայ գրադարան այցելողն ու կարդացողը, այսօր իր սենեակին մէջ՝ համակարգիչի առջեւ նստած, համացանցէն կը գտնէ իրեն հետաքրքրող գիրքեր, որն էապէս կը նուազեցնէ գրադարան այցելողներու եւ անոր կենդանի արժէք ներկայացնող գիրքերու հետ առնչուողներու թիւը: Այսօրուայ հետազօտողներու համար գրադարանի մուտքը ոչ թէ անոր դուռն է, այլ՝ համացանցի մէջ ներդրուած կայքէջերը: Այս գործընթացին ակնառու թերութիւններէն մին ալ այն է, որ համակարգիչը եւ համացանցը նոր սերունդին առջեւ կը բանան հետաքրքրութիւններու անսահման հորիզոններ, ինչ որ զգալիօրէն կը տկարացնէ նախկին ընթերցասէրներու կենդրոնացումը եւ սէրը՝ կենդանի ընթերցանութեան հանդէպ:

Առանց սակայն տարածուելու համացանցի առաւելութիւններն ու թերութիւնները քննարկելու շուրջ, մեր հիմնական նպատակն է ցոյց տալ այն մարտահրաւէրը, որուն առջեւ եւս Կիւլպէնկեան Մատենադարանը կեցած է:

Այսուամենայնիւ, Սիոնի բարձունքին թառած արդէն 90-ամեայ պատմութիւն ունեցող այս մտաւոր գանձարանը, որն իր մէջ ամփոփած է հատընտիր ժողովածուներու հաւաքածոյ մը, վեր է ժամանակային եւ նիւթական սահմաններէ, եւ հետեւաբար, վեր է նաեւ ժամանակի ամէն տեսակ մարտահրաւէրներու սպառնալիքէ: Ան միշտ ունի ներոյժը՝ իր շուրջ համախմբելու մտաւոր եւ հոգեւոր արժէքները գերադասող ազգին լաւագոյն զաւակները եւ զանոնք առաջնորդելու մեր Թարգմանիչ վարդապետներու եւ անոնց լուսաշաւիղ ճանապարհին հետեւած անձերու ուղիով:

ԳԷՈՐԳ ԱՔԵՂԱՅ ՀԱՅՐԱՊԵՏԵԱՆ

